

STADSHOLMEN

ORMSALTAREN 9

Klevgränd 1c

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreservatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

❶ BOSTADSHUSET KLEVGRÄND 1C

❷ UTHUS

❸ UTHUS

DEN VÄSTRA GÅRDEN NÅGON GÅNG MELLAN
ÅREN 1906-1935. FOTOGRAF OKÄND. STES211

Bostadshuset på Ormsaltaren 9 byggdes troligtvis omkring sekelskiftet 1600. Det är därmed unikt som det enda enklare stenhus bevarat sedan tiden före 1640-talets gatu- och bebyggelse reglering på Södermalm.

Genom sitt läge och sin ålderdomliga karaktär med enkla, slätputsade fasader och snickerier utgör byggnaden ett viktigt inslag i stadsbilden och är betydande för förståelsen av äldre byggnadsskick.

Huset är fristående och uppfört med två våningar, källare och vind. De slätputsade fasadernas ankarslut har en utformning som är typisk för tiden omkring sekelskiftet 1600. I fastigheten finns bevarade byggnadsdetaljer från 1700- och 1800-talet. Bland annat dörrar med profilerade foder, träpaneler, stucktak och fönster med tärningskapitäl.

Fastigheten Ormsaltaren 9 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassifi-

cering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Den kraftiga befolkningsökningen i Stockholm på 1600-talet innebar en snabb utbyggnad på malmarna. Området på Katarinaberget var i stort sett bebyggt vid 1600-talets slut. Den stora församlingskyrkan började byggas 1656 och placerades väl synlig på höjden.

En brand ödelade 1723 större delen av bebyggelsen i Katarina församling och återuppbyggnaden gick långsamt i efterdyningarna av krig och pest. Det

ORMSALTAREN 9 MED SÖDERMALMS ÄLDSTA, ENKLA STENHUS. FOTO J. MALMBERG.

dominerande byggnadsmaterialet var timmer, trots stadens ambitioner att endast stenhuss borde uppföras. Genom tryckta byggnadsordningar senare under 1700-talet fick stadsarkitekten god kontroll över byggandet, och i strävan efter enhetlighet och brandsäkerhet uppfördes många välproportionerade och gulputsade borgarhus av sten. De flesta av områdets bevarade trähus kan därför placeras i det tidiga 1700-talet.

Första hälften av 1800-talet var, liksom i övriga staden, en tid med liten byggnadsverksamhet. Förändringarna var däremot betydligt större under århundradets senare del och 1900-talets första årtionden. Det byggdes en mängd hyreshus som till viss del ersatte den äldre småskaliga bebyggelsen och gav området en ny siluett. Samtidigt genomfördes nya trafiklösningar som förbättrade kommunikationerna till den kuperade och svårtillgängliga östra delen av Södermalm. Katarinahissen från 1880-talet och framdragningen av Katarinavägen under åren omkring 1910 gjorde området lättare att nå men förändrade samtidigt stadsbilden.

Katarinaberget ger en viktig och intressant bild av fyra seklers stadsbyggnadshistoria. Området har, tillsammans med Mariaberget och Stigberget, den största koncentrationen av bevarad 1700-talsbebyggelse på malmarna, men också hus från senare tider. Stadsbilden är varierad med många ålderdomliga inslag och mycket grönska. Läget på berget erbjuder också vackra utblickar över staden och vattenrummen.

HISTORIK

Ursprungligen bestod den nuvarande fastigheten av två tomter vilka sammanfördes av en ägare 1810. Den ena kallad Ormen större 96, var en ofri liten tomt placerad på den nuvarande fastighetens sydöstra hörn. Den andra, Ormen större 97, var fri sedan ett fastebrev 1668.

Den lilla tomten nummer 96

Vid en försäljning 1723 var tomt 96 avbränd och köparen, gardieskarlen Anders Larsson, uppförde sannolikt strax därefter ett tvåvåningshus av trä. I en mantalslängd från 1730 beskrivs gården tillhöra

BYGGNADEN STÅR MED DEN SÖDRA GAVELN MOT KLEVGRÄND OCH BILDAR EN MUR TILLSAMMANS MED DE TVÅ UTHUSEN.
FOTO: J. MALMBERG.

gardieskarlen Anders Räfs änka, hustru Margareta Hammar. Huset bestod av två våningar med två rum i varje våning och på gården stod en vedbod. Margareta Hammar bodde själv i den nedre våningen med två döttrar samt en gammal, fattig och orkeslös piga. Hos dem bodde även en gardieskarl. I våningen ovanför bodde en kofferdisjöman med hustru och dotter samt en änka.

År 1800 köpte vice presidenten i kammarrevisionen, Carl Gustaf Ehrenhoff, fastigheten av kofferdikapten Peter Nilsson. Han lät riva det äldre fallfärdiga huset och uppförde en verkstadsliknande byggnad av sten (nuvarande hus nummer 3 på kartan). Enligt bygglovsritningen var huset i två våningar, när det ombyggdes och ersattes av förråd är oklart. Efter Carl Gustafs bortgång övertog sonen Carl Christian gården.

Tomten nummer 97

Stenhuset på tomt 97 (nuvarande hus nummer 1 på kartan) uppkommer i källor 1668 då det köptes av den välbärgade konterfejaren David Sodewasser.

Sannolikt kan huset följas ytterligare längre tillbaka. Dess placering och ankarslut tyder på att det funnits redan före stadsplanläggandet på 1640-talet. Enligt ett fastebrev 1668 köpte Sodewasser ett stenhus, träbyggnad och trädgård av skepparen Perssons arvingar. I bouppteckningar efter Sodewasser omnämns ett litet stenhus och en gammal träbyggnad. År 1730 ägdes tomten av tunnbindaråldermannen W. Anders Schultz och i huset fanns flera lägenheter. Byggnaden som bestod av två våningar hade tre rum på varje plan samt källarvalv, vind och tegeltak. På gården stod en verkstad av trä med tegeltak och en gammal brädbod. I nedre botten bodde husägaren med barn, en lärgosse samt en piga. I en kammare på den nedre botten bodde även en rysk köpman. På den övre våningen bodde en auditor. Omkring 1750 köptes egendomen av metallarbetaren, senare fabrikören, Carl Gustaf Lilljewall. Därefter, år 1810, såldes gården till kapten Carl Christian Ehrenhoff med hustru som då blev ägare till båda tomterna, nummer 96 och 97.

FÖNSTER AV KAROLINSK TYP
MED SMÄSPRÖJS, TÄRNINGSKAPITÄL, HANDBLÅSTA GLAS
OCH VINGHASPAR FRÅN
OMKRING 1700.
FOTO: J. MALMBERG.

Gemensamma ägare under 1800-1900-talet

Kapten Carl Christian Ehrenhoff bodde vid Götgatan och "idkar Falkenholmska silkesrederiet". Efter hans bortgång ägde familjen Malander gården mellan åren 1825 – 1903, därefter såldes den till fabrikör C. G. Björkvall. Stockholms stad övertog fastigheterna 1918 och numer ägs Ormsaltaren 9 av Stadsholmen.

Upprustning och renovering

Stenhuset renoverades 1984 i samråd med Stadsmuseet. Det ombyggdes då från två bostäder till en. Bortsett från äldre mellanväggar i hallen som revs så genomfördes få förändringar i planlösningen. Wc och kök inreddes i befintliga rum och en klädkammare ersatte ett äldre kök på den andra våningen. Några dörrpartier sattes igen. I uthusen inreddes rum med nya ytskikt. Vid tillfället renoverades även gården till sitt nuvarande skick.

Under sentid har ny köksinredning tillkommit, liksom vindsinredningen med ytskikt och snickerier.

BYGGNADSBESKRIVNING

Gårdsmiljö

Bostadshuset, hus nummer 1 på kartan, står med

södra gaveln mot Klevgränd. Mot gatan i öster och väster ansluter uthus till byggnaden och tillsammans bildar de en putsad mur med gråstenssockel mot Klevgränd.

I muren, väster om bostadshuset, finns en dubbelpart med rombiskt mönster och smidda bandgångjärn, varav ett av 1600-talstyp. Porten leder till en gård som dels är grusad, dels har gräsmatta och avgränsas mot norr av järnstaket på betongsockel. Vid huvudbyggnadens västra fasad finns berg i dagen.

Från gården nås uthuset, nummer 2 på kartan, som är putsat med ett pulpettak klätt med enkupigt tegel. Mot gården finns en sentida pardörr av trä med ett ovanfönster. Huset präglas av nya ytskikt med äldre takstolar.

Den östra och högre belägna gården nås från Klevgränd via en bräddörr med bandgångjärn. Mot norr och öster omges gården av rödmålat plank och mot söder av uthus nummer 3 på kartan. På gården finns rabatter, gräsytor, gångar av cementplattor och yta för sittplatser.

Uthuset, hus nummer 3 på kartan, är putsat mot söder och panelat mot norr med pulpettak av

ÄLDRE ENKELDÖRR MED FYRA UTANPÅLIGGANDE Fyllningar och bockhornsbeslag.
FOTO: J. MALMBERG.

enkupigt tegel. Mot norr finns sentida enkeldörr och fönster. Huset inreddes vid renoveringen 1984.

Bostadshuset, nummer 1 på kartan

Exteriör

Byggnaden står på en murad och slammad gråstenssockel. Fasaderna är putsade i gul kulör med ankarlut som var vanliga omkring sekelskiftet 1600. Takfoten är profilerad och putsad och sadeltaket

är högt med enkupigt tegel. Fönstren är i liv med fasaden och av varierande karaktär. Till största delen är de rektangulära med innanfönster, mitt- och tvärpost som avdelar till fyra bågar och näbbslag av 1700- och 1800-talstyp. I den västra fasaden finns fönster av karolinsk typ med mitt- och tvärpost och småspröjsade bågar med tärningskapitäl. I det södra gavelkrönet sitter vindsfönstret i en välvd nischöppning omgiven av två runda fönster.

RUM MED RUNDADE HÖRN OCH BREDA HÅLKÄL MED PROFILERADE STUCKLISTER MOT VÄGG OCH TAK. PARDÖRR MED Fyllningar från 1800-TALET. FOTO: J. MALMBERG

Från Klevgränd finns en entré till bostadshuset med trappsteg av kalksten. Dörren är en trädörr från sent 1600-tal eller tidigt 1700-tal. Utsidan har rombiskt placerade profilerade bräder och sekundärt trycke. Insidan har fyra breda bräder, profilerade narar och kraftiga bandgångjärn, något olika, av 1600-talstyp. På den östra fasaden finns ytterligare en entré med sentida fyllningsdörr av trä och glasat parti. Till källaren i den västra fasaden är en järndörr placerad i en välvd nisch med en trappa av kalksten. Dörrar och fönster är grönmålade.

Interiör

Invändigt bevarar huvudbyggnaden en ålderdomlig karaktär med flera äldre delar och detaljer från

1700-talet och framåt. Av senare inslag är främst ytskikt samt kök och badrum. Källaren är tunnvalvd med storgel. Golvet är delvis gjutet med cement och från källaren går en murad trappa till en lucka i hallens golv en trappa upp.

Den första våningen bevarar äldre kalkstengolv innanför entrédörrarna och hallens tak består delvis av panel med handsmidda spikar och snedbräda. Rummet i nordväst har äldre breda golvplank, slät bröstning av liggande bräder med mittelbandslist och en snedbräda mot taket. I det sydöstra rummet finns ett putsat tak av 1700-talstyp med brett hålkäl, profilerad stucklist mot väggen och rund stucklist i tak. I det ena hörnet finns en kakelugnsnisch, ursprungligen en öppen spis, med rund vit kakelugn

från 1800-talets slut. Kakelugnen flyttades från det nordvästra rummet vid renoveringen 1984. Till rummet är en dörr med fyra utanpåliggande fyllningar och plattgångjärn samt profilerat foder av tidig 1700-talstyp. Av övriga äldre dörrar på våningsplanet finns halvfranska 1700-talsdörrar, både med samtida profilerat foder och slätt foder av barocktyp. Det finns även halvfranska fyllningsdörrar från 1800-talet med varierande foder, bland annat från slutet av 1800-talet.

Till den andra våningen leder en trätrappa med ett trappräcke som har platta balusterdockor från tidigt 1700-tal. I den andra våningens hall finns bräddtak samt pardörrar med fyllningar från 1800-

talet med samtida foder och franska gångjärn. I salen mot norr finns ett trägolv, väggar med rokokomäsigt rundade hörn mot väster och brett hålkärl med profilerade stucklister mot vägg och tak. Fönstren har halvfransk panel. I rummet finns en kakelugn, deponerad av Stadsmuseet 1983. I ett rum mot sydöst finns golv av smalare furubränder, stucklist och bröstpanel med stenprofil under fönster. Här finns en dörr med fyra utanpåliggande fyllningar, bockhornsbeslag och profilerat foder med vulster samt en halvfransk dörr. I rummet står en vit rund kakelugn med jugendfris.

På vinden är alla ytskikt sentida bortsett från de synliga takbjälkarna.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borganhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.